

Bedene İlişkin Yaklaşımlar Üzerine Bir Değerlendirme*

An Evaluation on the Approaches to the Body

Elif Eşiyok, Dr. Öğr. Üyesi, Atılım Üniversitesi İşletme Fakültesi, E-posta: elif.esiyok@atilim.edu.tr

Anahtar Kelimeler:

Beden, Beden İmajı,
Tüketim Kültürü,
Sosyal Teori.

Öz

Sosyal ve kültürel olarak inşa edilmesi ve toplumdan bağımsız düşünülmemesi, bedenin günümüzde en çok tartışılan konulardan biri olmasına neden olmuştur. Beden, sosyal bilimler alanında çok sayıda teorisyen tarafından çeşitli bağlamlarda incelenmiştir. Bu makalede, sosyal teorisyenlerin görüşlerine; “toplumsal inşa alanı olarak beden”, “kültürel inşa ve sosyal kontrol alanı olarak beden” ve “tüketim alanı olarak beden” başlıkları altında ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Keywords:

Body, Consumption
Culture, Body
Image, Social
Theory.

Abstract

The body, which is constructed socially and culturally, has become a phenomenon that can not be considered independent of society. For this reason, it has been studied in various contexts by various theorists in the field of social sciences. In this article, the views of the various social theorists on the body as a social construction area, body as a cultural construction and social control field and body as a consumptions field is discussed.

*: Çalışma Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım ABD’da hazırlanan doktora tezine dayanmaktadır.

Giriş

Beden günümüzde üzerinde en çok tartışılan konulardan biridir. Beden; organik yapısı, biçimi, rengi ve hacmi ile nesnelar dünyası içinde yer alan, ancak bilinci ile nesnelardan ayrılan bir varlıktır (Kara, 2011: 23). Ayrıca, beden yalnızca biyolojik bir varlık olmayıp, onun da ötesinde toplumsal pratiklerin ve siyasal söylemlerin bir ürünü olduğu için toplumsaldır (Köse, 2011: 83). Bedeni sadece fiziksel bir olgu olarak değerlendirmek yanlıştır, çünkü beden sosyal deneyimlerin yanı sıra kültürün değer ve normlarından da etkilenmektedir.

Beden denildiğinde, aslında biyolojik bir varlığın ötesinde çok katmanlı bir yapıdan bahsedilmektedir. Bu katmanlı yapının parçalarını da sosyal hayat, kültür, gelenek ve görenekler, ekonomik ve teknolojik gelişmeler gibi çeşitli dinamikler oluşturmaktadır. Bu nedenle, beden uzun yıllar boyunca sosyal bilimcilerin ilgisini çeken bir konu olmuştur.

Aslında beden ve sosyal teori arasındaki ilişki oldukça eski bir geçmişe sahiptir. Çağdaş Batı kültürü bedeni fiziksel olarak görülebilen materyal bir gerçeklik olarak tanımlamış olsa da, sosyal teori bedenin içinde bulunduğu kültürde meydana gelen veya o kültürde görülen alışkanlıklar tarafından şekillenen bir olgu olduğunu göstermiştir (Sault, 1994: 1). Tarihsel süreçte önde gelen sosyolog ve sosyal teorisyenler çeşitli biçimlerde bedeni ve onun toplum içindeki yerini ele almışlardır. Özellikle Foucault, Douglas, Goffman, Turner, Mauss, Elias, Bauman, Baudrillard, Shilling ve Elliott beden ve sosyal teori arasındaki bağların ortaya konulabilmesi açısından çok önemli çalışmalar yapmışlardır.

Bu makalede, kapsamlı bir literatür çalışması yapılarak, sosyal teorisyenler ve onların bedene ilişkin görüşleri “toplumsal inşa alanı olarak beden”, “kültürel inşa ve sosyal kontrol alanı olarak beden” ve “tüketim alanı olarak beden” başlıkları altında sistemli bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır.

Toplumsal İnşa Alanı Olarak Beden

Bedenin içinde yaşanan toplum tarafından yaratıldığı görüşünü ifade eden teorisyenler Michel Foucault, Mary Douglas, Erving Goffman ve Bryan S. Turner olarak sıralanabilir. Bu teorisyenlere göre beden, toplum ve toplumdaki egemen olan fikir ve görüşler ile gelişir ve dönüşür.

Bireyin toplumdaki konumunun belirlenmesinde iktidar ilişkilerinin etkili olduğunu savunan Foucault, güç ilişkileri analiz edilerek olayların yorumlanabileceğini söylemektedir. Bedene ilişkin görüşlerinde de iktidar ve güç ilişkilerinden hareket den Foucault’ya göre güç ilişkileri birbirinden ayrı düşünülemez. Shilling (1993: 79), bedenin toplumsal olarak inşa edildiğini savunan teorisyenler için Foucault’nun oldukça önemli bir kaynak olduğunu ifade etmektedir.

Foucault, “Hapishanenin Doğuşu” isimli eserinde cezanın tarihsel süreçte değişen doğasını ele almıştır. 18. yüzyılda toplumdaki suçlular çeşitli yöntemlerle bedenlerine acı çektirilerek, işkence ile cezalandırılırken daha sonra bu uygulama yerini fiziksel cezadan

çok psikolojik cezaya yani ‘baskı’ya dayalı cezaya bırakmıştır. Mahkumlara uygulanan işkence, yerini cezaevindeki kurallara bırakmış ve insan bedeninin kontrolü üzerinde bir denetim sağlanır hale gelmiştir (Foucault, 1992). Özetle, beden acı çektirilen bir nesne olmaktan çıkmış, güç ve iktidar ile kontrol altına alınan bir unsura dönüşmüştür. Foucault’ya göre iktidar ilişkileri beden üzerinde sürekli müdahale meydana getirir, onu kuşatır, damgalar, terbiye eder, azap çektirir, işe koşar, törenlere zorlar ve ondan işaretler talep eder. Foucault, bedenin diyet, spor, çalışma ve dinlenme gibi toplumsal değerlerle tarihin yıpratıcılığına terk edildiğini (akt. Işık, 1998: 111) ve bu nedenle bütünleşemeyen bir parça olarak kaldığını belirtmektedir.

“Toplumunu Savunmak Gerekli” isimli eserinde ise Foucault, 19. yüzyılda cinselliğin stratejik önemini arttırdığını, ayrıca cinselliğin hem bedensel bir davranış olarak sürekli gözetlenme biçimindeki disiplinci ve bireyselleştirici bir denetime bağlı olduğunu; hem de ‘dölleyici’ etkilere bağlı olarak sadece bireye ait bir beden değil, aynı zamanda nüfusu oluşturan ve o kalabalığı ilgilendiren biyolojik bir süreç olduğunu belirtmiştir (2002: 257). Foucault’ya göre cinsellik beden ve nüfusun birleşme yeridir ve hem disiplin hem de düzenleme esasına dayanır.

Foucault, sosyal beden kavramından bahseder. Ona göre sosyal bedeni oluşturan unsurlar, evrensel istekler değil, bireylerin kendi maddi güçleridir (Foucault, 1980: 55). Bir bireyin bedeni ile sağlayacağı üstünlük ve farkındalık sadece bedenin gücüne yatırım yaparak gerçekleşir, bu yatırım jimnastik, egzersiz, çıplak dolaşma merakı ve güzel bedenin yüceltilmesi gibi konularda kendisini gösterir. Bu yatırıma önem veren ve bu doğrultuda ısrarlı ve titiz bir şekilde çalışan bireylerin bedenleri sağlıklı olur. Güçlenen beden bir yandan da ekonomik alanın sömürsü altına girer; bu sömürü alanı erotikleşme veya güneş koruma kremlerinden pornografik filmlere kadar geniş bir alana yayılabilir. Bu dönemde, yeni bir anlayış doğmuştur, o da “...ince görün, güzel görün ve bronz tenli ol” demektir (Foucault, 1980: 57). Toplum içinde gücün yarattığı söylemler, bireyi yönlendirerek onlara nihai bir amaca ulaşmalarını söyler. Dolayısı ile Foucault’ya göre aslında beden, gücün/ iktidarın sahip olduğu çeşitli teknik ve teknolojilerle etrafi sarılan, üzerine yatırım yapılan ve nihai olarak analiz edilen, izlenen ve kullanışlı, fayda oluşturacak bir nesne haline gelmektedir (akt. Williams ve Bendelow, 1998: 30).

Antropolog Mary Douglas ise bedeni sosyal hayatın içinde yer alan bir sembol ve sınırlandırılmış bir sistem içinde var olan bir nesne olarak değerlendirir (Douglas, 1984: 116). Sosyal olarak bedeni düzenleyen, sınıflandıran ve ayrıştıran temel yöntemlerden birinin toplumdaki ritüeller ve semboller olduğu belirtir (akt. Williams ve Bendelow, 1998: 26). Douglas’a göre beden; duygudan ve tutkudan arınmış, sadece sosyal yapıların dayattığı bazı kuralların bir başka düzeyde temsil edilmesine aracılık sağlayan bir nesnedir (akt. Sugiyama, 2010). Aynı zamanda beden karmaşık bir yapıdır. Topluma ait semboller bedende görülebilirken, sosyal yapıda bulunan güç ve tehlikelerin de yansımaları bedende görmek mümkündür. Dolayısı ile Douglas (1984: 122)’a göre beden, aynı zamanda bir aynadır, her kültür kendisine ait özellikleri ritüeller halinde bedene yansıtır ve bu özelliği ile beden toplumdan ayrılması mümkün olmayan bir olgu olarak öne çıkar.

Douglas, sosyal olarak yaratılan ve sosyal alanda görülen bedenini yarattığı zorunlulukların fiziksel bedenini algılanışını etkilediğini söylemektedir. Bu bağlamda, bedenini fiziksel olarak nasıl yaşatılacağı, toplum tarafından önceden benimsenen sosyal kategorilerle inşa edilmektedir. Bu sosyal kategoriler ise içinde yaşanılan kültüre göre değişmektedir. Örneğin, kişisel bakım, beslenme ve terapi, uyku ve egzersiz gibi konuların gereklilikleri ve nasıl bir düzende yapılmalı gerektiği, insan hayatındaki yerleri, içinde yaşanılan toplumun kültürüyle de bağlantılı olarak sosyal hayatta inşa edilir ve bedene yansıtılır (Douglas, 1996: 72). Bu noktada Douglas, risk ve tehlike barındıran durumlarda kişilerin bedenlerine ilişkin yaklaşımlarının nasıl olacağını da toplumlar arasında farklılık gösterdiğini açıklamaktadır. Özetle, sosyal beden kendisini fiziksel bedene yansıtır ve onu inşa eder.

Benzer şekilde, Goffman'da bedenini sosyal olarak oluşturulan ve içinde bulunulan zaman ve mekana bağlı olarak değişen bir takım kurallar tarafından belirlendiğini ve sınırlarının çizildiğini ifade eder. Buna ek olarak, bireyin sözel iletişim olmayan bir durumda bile karşı tarafla olan iletişimini bedeni ve görünüş olarak mevcudiyeti ile değişik şekillerde ortaya koyabileceğini belirtir. Bunlar, kıyafet, duruş, hareket, ses tonu ve selam verme biçimi gibi fiziksel vücut hareketleri, yüze yapılan makyaj/ dövme gibi dekorasyonlar ve diğer duygusal ifade biçimleri olarak kendilerini gösterebilir (Goffman, 1963: 33). Dolayısıyla Goffman'a göre sözel iletişim kurulmadığı durumda kişi, bedeniyle ve ortaya koyduğu duruşla, karşı çevresiyle bir iletişim kurabilmektedir. Bedenin sözsüz iletişim açısından önemi böylece kendisini göstermektedir.

Goffman, 1963 yılında yayınlanan "Kamusal Alanlarda Davranış" adlı eserinde; bireyin konuşmadan, bedeni aracılığı ile kurduğu iletişimin devam ettiğini söylemektedir. Özellikle aynı kültürde yaşayan veya benzer kültürel kodlara sahip olan kişiler tarafından beden dili ile gerçekleştirilen iletişime ilişkin kodlar çoğunlukla benzer olduğundan, anlamlandırma süreci o kişiler tarafından daha rahat gerçekleştirilir.

Goffman'a göre bedensel aktiviteler sosyal duruma bağlı olarak planlanmıştır ve toplum tarafından zaman içinde bireylere aktarılır (Goffman, 1963: 37). Ayrıca; yemek yemek, giyinmek, tırnak temizliği ve uyumak gibi eylemler de otomatik olarak dahil olunan bedensel eylemler olarak görülmektedir (Goffman, 1963: 65). Bu otomatik gerçekleştirilen eylemlerin en büyük özelliği ise bölgesel farklılıklar içermesidir. Otomatik gerçekleşen eylemleri, Saul Bellow'un bir örnekle açıklamaktadır;

"Ev işleriyle uğraşırken yüzünüz kremli gezebilirsiniz, saçınızda bigudileriniz olabilir..., telefonda konuşurken, boyun egzersizleri yapabilir, saçınızı tarayabilirsiniz,... Televizyon izlerken veya dergi okurken, sakızınızla oynayabilir, boyun egzersizlerinizi yapabilir, önünüze düşen saçınızı değişik şekillerde kafanıza tutturabilirsiniz" (Bellow'dan akt. Goffman, 1963: 65).

Bu örnekten hareketle, Goffman'a göre bu tip hareketlerin otomatik olduğunu ve zaman içerisinde öğrenildiğini söylemek mümkündür.

Goffman'ın bedene ilişkin yaklaşımlarının yer aldığı bir diğer eseri ise, "Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu" isimli kitabıdır. Bu kitapta sosyal yaşamı bir tiyatro sahnesi

gibi ele alan Goffman, bu sahnenin de ön ve arka sahneleri olduğunu söyler ve yaşamı dramaturjik bir yaklaşım ile ele alır. Genellikle performansın (yani bireyin bedensel eylemleri) ön sahnede yer aldığını söyler. Sahnede bulunan dekor gibi, hayatın içinde de dekorlar olduğunu, bu dekorların fiziksel olarak eylemi gerçekleştirecek bireyin eylemi ortaya koyacağı alan olduğunu ifade eder (Goffman, 1959: 67-68). Dekor olmadan eylem meydana gelemez, örneğin performansı gerçekleştirmek için bir cerrah ameliyathaneye, bir taksi şoförü taksi durağına ihtiyaç duymaktadır (Goffman'dan akt. Ritzer, 2011: 376). Ön sahnedeki hareketlerde ise bireyler ideale ve belirli standartlara ulaşmak isterler, çünkü burası onların öteki kişilerle buluşma yeridir (Goffman, 1959: 67). Kişiler performanslarını genellikle ön sahnede gerçekleştirirler. Bu sahnede eyleyen (yani eylemi, gerçekleştiren kişi), ilgili dekorla neyi yapması gerekiyorsa, ona verilen role sadık kalarak performansı gerçekleştirir. Sahnenin arkası ise, kişinin kendisine ait gizli ve özel alanıdır, ön cephedeki eylemi gerçekleştiren kişi buranın görünmesini pek istemez (Ritzer, 2011: 378). Bir gösterinin can alıcı sırları sahne arkasında görülebildiği ve oyuncular sahne arkasında karakter dışı davranabildikleri için, vitrin bölgesinden arka bölgeye geçişler seyirciye kapalıdır veya çoğunlukla gizli tutulur (Goffman, 2004: 113). Dolayısı ile Goffman'a göre bireyler belirli durumlarda, ilgili sahnelerde, ilgili dekorlarla hayatın farklı zamanlarında bedenleri, giyimleri ve duruşları ile farklı oyunlar sergilerler. Ancak, bunları tiyatro sahnesinde değil, hayatın içinde gerçekleştirirler.

Bryan Turner ise günümüz çağdaş kültüründe bedenin, medikal teknolojideki gelişmeler, medikal uygulamalardaki yenilikler, hastalıkların değişen yapısı ve özellikle gelişmiş endüstriyel toplumlardaki yaşlanma problemleri ile önemli hale geldiğini düşünmektedir (Turner, 1996: 5). Turner (1992: 59) bedenin sosyolojik bağlamda iç beden ve dış beden olarak incelenebileceğini söylemektedir. Dış beden, sosyal alanlarda bedenin temsili, düzenlenmesi ve kontrolüyle ilgilidir. Dış beden'de problem bedenin nasıl temsil edileceği iken, iç bedenin sorunu sosyal örgütler tarafından gerçekleştirilen, arzuların/isteklerin kontrolü ve o sosyal yapı içindeki temel çıkarlar ile bağlantılı bir tür kısıtlama içinde bulunmasıdır,

Turner (1996: 59)'a göre toplumda iki temel sorun yeniden üretim ve kurallardır. Yeniden üretim ve kuralların ise dört boyutu bulunmaktadır. Bu dört boyut (iç ve dış/beden ve kurallar) yeniden üretim, baskı, temsil ve kurallardan oluşan dört ayaklı bir masa oluşturur. Beden ve boyutları Çizelge 1'de özetlenmiştir.

Çizelge 1. Beden ve boyutları (Turner, 1996: 108)

	Toplumlar (Populations)	Bedenler (Bodies)	
Zaman (Time)	Yeniden üretim (Reproduction)	Sınırlama (Restraint)	İç (Internal)
Mekan (Space)	Düzenleme (Regulation)	Temsil (Representation)	Dış (External)

Her toplum kendi varoluş araçlarını (kıyafet, yemek, barınak) üretmek için vardır, ancak toplumlar aynı zamanda o toplum içinde yaşayan insanları da yeniden üretirler (Turner, 1996: 109). Bu yeniden üretim süreci ise o dönemin genel özelliklerine göre değişir, Dolayısı ile zaman burada önemli bir etkidir. Zamana bağlı olarak yeniden üretilen bedenler mekana/ bulunulan alana göre düzenlenirler. Bu yeniden üretim ve düzenleme,

toplumsal alanda meydana gelir. Bireysel düzeyde arzu ve isteklerin sınırlanması iç beden ile açıklanırken, toplum içinde bireyin bedeninin nasıl temsil edileceği dış bedenle bağlantılıdır (Williams ve Bendelow, 1998: 44). Dolayısı ile toplumlar içinde buldukları zaman ve mekana bağlı olarak bir takım düzenlemelerle bireylere hazlarını ve arzularını kontrol edecek içsel sınırlamalar getirmekte, bireyler kendilerini toplumda bu sınırlar dahilinde beden temsil etmektedirler. Turner'a göre bireyler bedenlere sahip değildir, zaman içinde belirli tipte insanlar olarak bedenleşirler (Turner, 2011: 272).

Kültürel İnşa Ve Sosyal Kontrol Alanı Olarak Beden

Bu başlık altında sunulan sosyal teorisyenlere göre bedeni şekillendiren, içinde yaşanan kültürdür. Her kültürün farklı bedensel tutumları, davranışları ve bedene ilişkin kuralları vardır. Bu kurallar ve toplumsal normlar bireylerin bedenlerini toplum içinde nasıl kullandıkları ve sembolize ettikleri ile ilgilidir.

Marcel Mauss'a göre beden insanın sahip olduğu en doğal enstrümandır ve en doğal teknik nesnedir (Mauss, 1973: 75). Bu nesne, içinde bulunulan kültürle şekillenir ve insanların bedenlerini nasıl kullandıkları toplumlar arasında farklılık gösterir (Mauss, 1973: 70). Mauss'a göre her toplumun kendisine ait alışkanlıkları vardır ve bu alışkanlıklar o toplumun içinde bulunduğu tarihsel süreç ile gelişir. Ayrıca bir toplumdaki bireylerin kullandığı beden teknikleri başka bir toplumda kullanılan teknikler ile aynı olmaz (akt. Williams ve Bendelow, 1998: 49). Bir toplum içinde yaşayan herkes belirli durumlarda nasıl davranması gerektiğini bilmek zorundadır (Mauss, 1973: 85).

Ayrıca doğum anından başlayarak (anne açısından ve bebek açısından), bebeğin nasıl tutulduğu da dahil olmak üzere, kültürel olarak farklı tekniklerle bu işlemlerin gerçekleştiğini, bunu izleyen yıllarda ise yetişkinlik döneminde uyuma şekli, yürüme, aktiviteler –dans, koşma, zıplama, tırmanma ve yüzme- , ağız bakımı, genel beden hijyeni, yemek ve içmek gibi temel tüketim pratiklerine kadar uzanan çeşitli alanlarda beden tekniklerinin kültürlere göre değiştiğini belirtmektedir (Mauss, 1973).

Özellikle yürüyüş ve insanların ellerini kullanmaları üzerinde yaptığı gözlemlerle, bedenin kullanım şekillerinin aslında toplumdan topluma farklılık gösterdiğini örneklerle ortaya koyan Mauss, "Sosyoloji ve Antropoloji" isimli kitabında el pozisyonları ile ilgili olarak şöyle bir örnek vermiştir;

" Bir çocuk masaya oturduğunda dirseklerini vücuduna dayıyor ve yemek yemediğinde ellerini dizlerine koyuyorsa, o çocuğun bir İngiliz olduğundan emin olabilirsiniz. Genç bir Fransız nasıl duracağını tam olarak bilmez: Dirseklerini yelpaze gibi açar ve masaya dayar" (Mauss, 2005: 471).

Verilen örnekten de anlaşılacağı gibi, kültürel kodlar doğum anından itibaren beden hareketlerinin sınırlarını çizerek, o hareketlere çeşitli anlamlar yüklemektedir. Bu nedenle o kültürde yetişen bireyler çeşitli ortamlarda bir takım bedensel eylemler gerçekleştirirken bu anlamları da dikkate alırlar.

Mauss gibi aslında Bourdieu da bedenin gelişmesi ve insanların buldukları sosyal statü arasında ilişki olduğunu savunmuştur. Bourdieu'ya göre beden sınıf farkının en belirgin olduğu yerdir ve birçok şekilde kendisini gösterir. Beden kendisini önce doğal

görünümünde yani fiziksel ölçüler ile belli eder –boy ve kilo vb.; sonra şekiller gelir (kare ve yuvarlak, sert veya yumuşak, düz ya da kıvrımlı) daha sonra zaman içinde bedene nasıl bakıldığı ve beslendiği de sosyal sınıflara göre değişir (Bourdieu, 1984: 190). Dolayısı ile kültür, içinde bulunulan dönem ve kişilerin sosyal sınıfı beden üzerinde oldukça önemlidir.

Modern dönem ve uygarlık sürecini ele alan Elias (1994: 3), “Uygarlık Süreci” isimli eserinde uygarlık konseptinin çok çeşitli olgular içerdiğini, bu olguların da teknoloji seviyesi, örf ve adet türleri, bilimsel bilgideki değişiklikler, dini fikirler ve gelenekleri kapsadığını ifade etmektedir. Elias’a göre bireylerin uygarlaşma süreçleri içinde buldukları kültür ve ülkeye göre değişir. Özellikle beden ve onun kontrolüne ilişkin örnekler veren Elias, 16. yüzyılda toplum içindeki hareketleri bağlamında bireyin üzerinde baskı olduğu ve hareketlerinin kısıtlanmaya başladığını ifade eder. Masada nasıl yemek yenilmesi gerektiği, bir kişinin burnunu nasıl silmesi gerektiği, tükürmeyle ilgili kurallar, yatak odasındaki davranışlar, cinselliğe ilişkin tutum değişiklikleri, sinirlenme ve öfke kontrolü gibi çeşitli eylemlerde yüzyıllar boyunca ne gibi değişiklikler olduğunu Elias örnekler vererek açıklamıştır.

Elias’a göre insan bedeni, içinde bulunan dönem ve o dönemin teknolojik, bilimsel, geleneksel ve dini inançlarındaki farklılıklarla birlikte toplum içindeki kurallar ve o kurallara bedenen nasıl uyulması gerektiği yönünde sürekli olarak yönlendirilir.

Bir Tüketim Alanı Olarak Beden

Kapitalizm ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte, bedene ilişkin yeni bir tartışma alanı da gündeme gelmeye başlamıştır. Tüketim kültüründe, bir tüketim nesnesi haline gelen beden bu yeni tartışmanın başlıca konulardan biri haline gelmiştir. Özellikle Bauman, Baudrillard, Shilling ve Elliott tüketim kültürü ve beden ilişkisini tartışan başlıca teorisyenler olarak sıralanabilir.

Günümüz toplumlarının tüketim toplumu olduğunu ifade eden Bauman, hayatın da tüketim ile oluştuğunu düşünmektedir. Tüketim toplumu içinde yaşayan bireylerin amacı, sürekli tüketim yapmak olmuştur ve bu bireylerin en büyük özellikleri ise tatminsiz olmalarıdır (Bauman, 2007: 47). Tatmin olmalarının tek yolu tüketmektir. Tüketim toplumu üyeleri birer tüketim metasıdır ve onları bu toplumun gerçek bir üyesi yapan da tüketim metası olma özellikleridir. Bu toplumun üyeleri hiç bitmeyen bir mücadele içindedirler (Bauman ve Lyon, 2013: 40). Tatmin olmak için sürekli yeniden tüketim gerçekleştirmeleri, onları hiç bitmeyen bir mücadelenin öznesi yapmaktadır.

Bauman’a göre, tüketimin başarılı bir hayat, mutluluk ve insan ahlakının ölçüsü haline gelmesi sonucunda, insanların arzuları önemini kaybetmeye başlamış; vaat edilen standartlara ulaşmak tatmin sağlamaz duruma gelmiştir. Bunun en önemli nedeni artık ulaşılabilecek standartların olmamasıdır. Sürekli bitiş çizgisine koşan ve amaçlara ulaşmaya çalışan koşucu bitiş çizgisinden uzaklaşır, çünkü bitiş çizgisi hep bir kaç adım öndedir (Bauman, 2005: 79). Sürekli belirlenen standartlara ulaşmaya çalışan kişiler, bu standartlar sürekli yeniden belirlendiği için onlara ulaşamamaya başlar. Bu standartlara ulaşamamak

sadece nesnelere değil, beden için tüketimi de kapsar. Beden, çekici görünmesi, güzel ve şık olması adına toplumda sürekli yeni talepler ve ihtiyaçlar ile toplumsal olarak yeniden üretilmektedir. Moda olarak ortaya çıkan kıyafetlere sahip olabilmek, hedeflenen şekilde görülmek için sürekli istekli müşteriler yaratılmakta ve bunlara para karşılığında ürünler satılmaktadır (Bauman, 2007: 61).

Modern toplumda yaşayan bireyler her zaman dış görünüşleri açısından belirli standartlara sahip olmalıdır. Eğer bir kişi her gün hayatında bedensel iyi görünüşünü veya toplum içindeki kendi temsili ile değerini ve bir anlamda toplum içindeki popülerliğini kaybetmeye başlarsa, bedeni ve görüntüsü yeniden şekillenmeli (fiziksel olarak) ve “yeni”, “gelişmiş” haliyle tekrar topluma geri dönmelidir (Bauman, 2007: 102). Bunu yapmak için de çoğunlukla tıbbi yöntemler olan estetik cerrahi gibi operasyonlara başvurulmakta, beden bu şekilde yeniden yapılandırılmaktadır.

Baudrillard ise bolluk içindeki insanların başka insanlar tarafından değil, nesnelere tarafından kuşatıldığını belirtmektedir. Bu nesnelere genellikle seçilmiş, birbirini tamamlayan parçalardan oluştuğunu ve kendisini gözden geçiren tüketicide zincirleme bir satın alma imgesi oluşturduğunu ifade etmektedir. Vitrin, reklam, üretici firma ve marka parçalanmaz bir bütün olarak, sıradan nesnelere değil gösterenleri birbirine bağlar ve nesneyi karmaşık hale getirerek, tüketiciyi karmaşık tercihlere yönlendirir (Baudrillard, 2010: 17). Bu yönlendirme amacıyla hazırlanan nesnelere, satın alma isteği uyandırarak, tüketiciyi baştan çıkarmakta ve yapacağı en üst ekonomik harcamayı gerçekleştirmeye itmektedir. Ancak, bu sadece nesnelere için değil, beden için de geçerlidir. Artık beden de tüketim toplumunda tüketilen bir nesne haline gelmiştir.

Baudrillard, bedeni tüketilen diğer nesnelere daha güzel, daha kıymetli ve daha eşsiz bir nesne olarak nitelendirmekte, ayrıca insanlara bedenlerini korumaları gerektiğinin sürekli hatırlatıldığını belirtmektedir (Baudrillard, 2010: 163). Özellikle dergilerde ve diğer medya araçlarında bedenle ilgili olarak yer alan haberler bedeni, kapitalist amaçlar doğrultusunda bir yatırım nesnesi haline getirir. Bedene yapılması istenilen yatırım da aslında, kişinin kendini iyi hissetmesi için değil, aksine kapitalizmin kazanması için yapılan bir yatırımdır. Bütün bu yatırımların sonucunda da beden bir kültür varlığı gibi düzenlenir ve toplumsal statü göstergelerinden biri haline gelir (Baudrillard, 2010: 166).

Baudrillard (2010: 168-169), özellikle kadınlar açısından güzelliğin mutlak ve dinsel bir buyruk haline geldiğini, güzelliğin artık bir gösterge/değer olarak işlev görmeye başladığını söylemektedir. Özellikle bir arzu nesnesi haline gelen manken bedeninin işlevsel modanın ve estetiğin birbirine karıştığı göstergeler formu olduğunu ifade eden Baudrillard (2010: 170), manken bedeninin bir beden değil, beden biçimi olduğunu belirtmektedir.

Yeniden keşfedildiği söylenen beden, hijyenden makyaja kadar (bronzlaşma ürünleri, spor ve çok sayıda modayı da içeren) çeşitli nesnelere sahip olunarak elde edilebilir (Baudrillard, 1998: 134). Özellikle kadınlar üzerinde tüketimle bağlantılı olarak bu nesnelere sahip oldukça bedenlerin, cinsel ve erotik açıdan yeniden keşfedileceği izlenimi yaratılmaya çalışılmaktadır. Modern kadın kendi bedeninin yöneticisi olarak, diğer kadınlar ile rekabet edebilecek şekilde bedenini güzel tutmaya özen göstermelidir.

Özellikle bu noktada toplumda inceliğe verilen öneme ek olarak, ‘yağlardan kurtulma’ ile şişman olmamak gibi konuların gündemde olduğunu ve bu buyrukların da kadınların bedenlerine ilişkin kararlarını etkilediğini belirtmektedir (Baudrillard, 2010: 179-180).

Baudrillard sadece tüketim kültüründe bedenın değil, aynı zamanda bir simülasyon olarak sinemanın, oradaki yıldızların ve kullanılan makyajların gerçeği yok ettiği üzerine de çeşitli görüşler sunmaktadır. Özellikle “Baştan Çıkarma Üzerine” isimli kitabında görünümlere ilişkin simülasyonlara yer vermiş ve kadınların yaptığı makyajın yüzü geçersiz kıldığını; daha güzel gözlerle gözlerin, daha güzel dudaklarla ile dudağın geçersiz kıldığını belirtmiştir. Ayrıca sinemada var olan yıldızların yüzlerinin ruhlarını ve duyarlılıklarını yansıtmadığını, buna göre de tamamen yapay olarak inşa edilmiş hayal ürünü olduklarını vurgulamıştır (Baudrillard, 2014: 114-118). Özetle, Baudrillard, tüketim toplumunda tüketilen beden ve yaratılan arzuların yanı sıra, simülasyon olarak yaratılan makyaj ve yıldızlar açısından beden ve dış görünüş hakkında görüşlerini ayrıntılı bir biçimde sunmuştur.

Shilling’e göre ise beden, modern çağın insanı için bir projedir. Beden sahibi tarafından görünüşü, ölçüsü, şekli ve hatta içeriği istenildiği gibi değiştirilebilen, yeniden yapılandırılabilen ve adeta bitmeyen bir proje haline gelmiştir. Beden sürekli yeniden inşa edilmesi sonucunda sosyal bir sembol haline gelmiştir ve insanlar kendileri ile ilgili bilgileri kimlikleri ile değil, beden görünüşleri ile vermeye başlamışlardır (Shilling, 1993: 4).

Özellikle plastik cerrahi uygulamaları Shilling’e göre kişilere, bedenleri ile ilgili radikal kararlar almalarında ve bu kararları uygulamalarında yardımcı olmaktadır. Maskülen, feminen görünme veya genç görünme gibi isteklerle artık bireyler yüz gerdirme, yağ aldırma (liposuction), burun estetiği ve çene estetiği gibi çeşitli operasyonları yüklü miktarda paralar ödeyerek gerçekleştirmektedirler (Shilling, 1993: 5). Özellikle estetik cerrahi operasyonu yaptıran kararlarında ise gazete ve dergiler gibi medya araçlarının etkisi olduğunu düşünülmektedir. Çünkü bu araçlar ideal birey yaratmakta ve bunun sonucunda insanlar gördükleri ideal kadın veya ideal erkeklere benzemeyi istemektedirler (Shilling, 1993: 6).

Shilling, sadece estetik cerrahi operasyonları değil, aynı zamanda bu tip operasyonlarla risk almak istemeyen ancak bedenlerine yönelik değişiklikler yapmak isteyenlerin vücut geliştirme (body building) yaparak kendi bedenlerini yeniden yapılandırdıklarını da söylemektedir. Dolayısı ile proje olan beden, sadece estetik operasyon ile değil, vücut geliştirme ile de kadın ve erkekler için ayrı olan ideal kas ölçülerine göre yeniden yapılandırılmaktadır (Shilling, 1993: 6).

Sürekli olarak belirli idealler çerçevesinde yeniden yapılanan ve adeta bir proje gibi üzerinde sürekli çalışılan beden, estetik operasyonlar ve vücut geliştirme gibi dış müdahaleler ile sürekli yenilenmektedir. Literatürde özellikle Anthony Elliott bedenın estetik cerrahi ile nasıl yeniden yapılandırıldığını ve tüketimin bir parçası haline geldiğini açıklamaktadır.

Özellikle tüketim kültürü bağlamında beden güzelliği için yapılan yatırım –estetik cerrahi- operasyonlarını ve estetik cerrahinin toplumda yaşayan bireylerin hayatlarını nasıl değiştirdiğini araştıran Elliott’a göre tüketim kültürünün en temel tüketim öğelerinden biri güzellik/ bedendir. Batı’da özellikle güzelliği satın almak –birinin dış görünüşünü değiştirmesi, kendisini baştan yaratması, bedeniyle oynaması- hayatın önemli amaçlarından biri haline gelmiştir (Elliott, 2008: 8). Artık günümüzde tüketiciler sadece ürün ve hizmet değil, kendi güzelliklerini de satın almaktadırlar.

Bugün ‘akışkan yaşam tarzları’ ve ‘esnek vadeli’ gibi terimler, sadece küresel ekonominin yapısını değil, aynı zamanda çağdaş örgütsel yapıda da meydana gelen değişimleri ve bununla birlikte bireylerin kimlik, kişilik ve bedenlerine ilişkin olarak ortaya çıkan korkuları ve bu korkuları azaltmak için yaptığı uğraşları tanımlamaktadır (Elliott, 2008: 19). Ayrıca Elliot (2008: 43)’a göre bireyler sürekli yeni ürün, hizmet ve yaşam tarzlarını standart hazırlanmış paketlerden tüketmektedirler. Bu standartlar genellikle bireyin yaşadığı çevre, medya ve içinde bulunulan tüketim kültüründe tüketilenlerle belirlenmektedir.

Özellikle medya ve orada yer alan programlar kişilere baştan yaratılmanın mümkün olduğunu, bunun da cerrahi müdahaleyle çözülebileceğini adeta sıradan bir şeymiş gibi yansıtmaktadır. Elliott bu duruma örnek olarak Amerika Birleşik Devletleri’nde ABC kanalında ve İngiltere’de Channel 4’de yer alan kadınların baştan yaratıldığı programları vermektedir (Elliott, 2008: 51). Sadece bu programların değil ünlülerin yaşam tarzlarının medyada yer almasının da bireyin beden güzelliği için tüketim kararlarında söylenebilir.

Sonuç

İnsan bedeni hem kültürel hem de sosyal olarak inşa edilmektedir. Bu inşalar sonucunda beden hem içeriden hem de dışarıdan yeniden yapılandırılmaktadır. Önceleri sadece doğal görülen ve fiziksel olarak değerlendirilen beden, artık toplum tarafından belirli kurallarla denetlenen ve sınırları çizilen bir nesne haline gelmiş, içinde bulunulan kültür ile şekillenmiştir. Özellikle teknolojinin gelişmesi ve kapitalizm ile birlikte tüketimin de artmasıyla, kültür tarafından şekillenen ve toplum tarafından sınırları çizilen bedene, sahip olması gereken sorumluluklar da yüklenmeye başlanmıştır.

Bu sorumluluklara göre de beden genç görünmesi ve belirli standart özellikleri taşıması gereken bir nesne, dolayısı ile de “bitmeyen proje” haline gelmiştir. Artık toplumdaki bireyler sadece satın aldıkları ya da kullandıkları nesnelere değil, aynı zamanda bedenlerine yaptıkları yatırım ve harcamalar ile kendilerini toplum içinde temsil etmeye başlamışlardır.

Bu çalışma ışığında; “toplumsal inşa alanı olarak beden”, “kültürel inşa ve sosyal kontrol alanı olarak beden” ve “tüketim alanı olarak beden” başlıkları altında yapılan değerlendirmelerin; çok boyutlu bir yapıya sahip olması nedeni ile bedenin toplum, kültür ve tüketim dinamiklerinden ayrı düşünülmemeyeceği görüşünü desteklemektedir. Ayrıca, bu değerlendirmeler ışığında, bedenin günümüzde kişinin “kendini gerçekleştirme” alanı haline geldiği, sağlıklı olmak için yapılan yatırımlar dışında, belirli ideallere ulaşmak için de sürekli üzerinde çalışılan bir nesneye dönüştüğü söylenebilir.

Kaynaklar

Baudrillard, J. (1998). *The consumer society: Myths and structures* (Vol. 53). Sage: London

Baudrillard, J. (2010). *Tüketim Toplumu*, (çev. Hazal D. ve Ferda K.). (Dördüncü Basım). Ankara: Ütopya Yayınları.

Baudrillard, J. (2014). *Baştan Çıkarma Üzerine* (Çev. Ayşegül S.). (4. Basım), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2005). *Work, Consumerism and the New Poor*, New York: Open University Press.

Bauman, Z. (2007). *Consuming Life*, Cambridge: Polity Press

Bauman, Z., Lyon, D. (2013). *Liquid surveillance: A Conversation*. John Wiley & Sons.

Bourdieu, P. (1984). *Distinction*. Routledge and Kegan Paul: London

Douglas, M. (1984). *Purity and Danger: An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo*, New York:Routledge.

Douglas, M. (1996). *Natural Symbols: Explorations in Cosmology*, London, NY: Routledge.

Elias, N. (1994). *The Civilizing Process*, Oxford: Blackwell

Elliott, A. (2008). *Making the Cut: How Cosmetic Surgery is Transforming our Lives*. Reaktion Books.

Foucault, M. (1977). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. London: Penguin Books.

Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*, Pantheon Books

Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi.

Foucault, M. (2002). *Toplumunu Savunmak Gerekir*, (çev. Şehsuvar Aktaş), İstanbul: YKY.

Giddens, A. (1997). *Sociology*. Oxford: Polity Press.

Goffman, E. (2004). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, Metis Yayınları: İstanbul

Goffman, E. (1963). *Behaviour in Public Places: Notes on the Social Organization of Gatherings*, New York: The Free Press.

Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Garden City: New York

Işık, E. (1998). *Beden ve Toplum Kuramı: Özenin Sosyolojisinden Bedenin Sosyolojisine*, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kara, Z. (2011). Beden Sosyolojisinden Ölüm Sosyolojisine: İnterdisipliner Bir Yaklaşım, K. Canatan(Editör). *Beden Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap, 23-43.

Köse, H. (2011). Tüketim Toplumunda Bir “Sosyal Beden” Kurgusu Olarak Kadın, *Selçuk İletişim Dergisi*, (6), 76-89.

Mauss, M. (1973). Techniques of the Body. *Economy and Society*, 2(1), 70-88.

Mauss, M. (2005). *Sosyoloji ve Antropoloji*, (Çev. Ö. Doğan). Ankara: Doğubatı Yayınları.

Ritzer, G. (2011). *Sosyoloji Kuramları*, (Çev. H. Hülür), Ankara: De-ki Yayınları.

Sault, N. L. (Ed.). (1994). *Many Mirrors: Body Image and Social Relations*. USA: Rutgers University Press.

Shilling, C. (1993). *The Body and Social Theory*. London: Sage Publications

Sugiyama, C. A. (2010). Antropolojide Beden Sorunsalına Bedenleşme Teorisinin Katkısı. *Ankara Ünv. DTCTF Antropoloji Dergisi*, (24), 69-93.

Turner, B. (1996). *The Body and Society*, (2. Baskı), USA: Sage Publications

Turner, B. (2011). *Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi* (Çev. Ü. Tatlıcan), Sentez Yayıncılık: Bursa

Williams, S. ve J., Bendelow, G. (1998). *The Lived Body*. Taylor, Francis.